

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

Силабус

вибіркового освітнього компонента

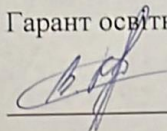
Актуальні питання державно-церковних відносин в Україні

підготовки бакалавра
спеціальність 081 Право
освітньо-професійної програми Право

Силабус вибіркового освітнього компонента «Актуальні питання державно-церковних відносин в Україні » підготовки бакалаврів, галузь знань «081 Право», спеціальності «081 Право», за освітньо-професійною програмою Право.

Розробник: доцент кафедри теорії та історії держави і права, канд. політ. наук, доцент Кравчук М. А.

Гарант освітньо-професійної програми:

 (підпис) (д.ю.н., проф. Кравчук В.М.)

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 1 від 30.08. 2022 р.

Завідувач кафедри

 (Яцишин М.М.)

© Кравчук М. А., 2022 р.

I. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, Освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань: 08 Право Спеціальність: 081 Право Освітньо-професійна програма : Право Освітній рівень: Перший (бакалаврський)	вибіркова
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання __4__
		Семестр _8_-ий__
		Лекції 16 год.
ІНДЗ: €		Практичні (семінарські) 12 год.
		Самостійна робота _84_ год.
		Консультації _8_ год.
		Форма контролю: залік – 8-ий семестр
Мова навчання: українська		

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, Освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
заочна форма навчання	Галузь знань: 08 Право Спеціальність: 081 Право Освітньо-професійна програма : Право Освітній рівень: Перший (бакалаврський)	вибіркова
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання __4__
		Семестр _8_-ий__
		Лекції 12 год.
ІНДЗ: €		Практичні (семінарські) 12 год.
		Самостійна робота _82_ год.
		Консультації _14_ год.
		Форма контролю: залік – 10-ий семестр
Мова навчання: українська		

II. Інформація про викладача

Кравчук Микола Артемович

Науковий ступінь: кандидат політичних наук

Вчене звання: доцент

Посада: доцент кафедри теорії та історії держави і права

Контактна інформація kravchuk.mykola@vnu.edu.ua

Дні занять: <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>.

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація курсу

«Актуальні питання державно-церковних відносин в Україні» є вибірковою начальною дисципліною, орієнтованою на підготовку юристів належного рівня кваліфікації як для вдосконалення державно-церковних відносин, так і врегулювання міжконфесійних стосунків, які нерідко перебувають у стані ворожнечі.

2. Пререквізити: для успішного засвоєння курсу «Актуальні питання державно-церковних відносин» потрібно попередньо вивчати такі предмети: «Теорія держави і права», «Конституційне право», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн».

Постреквізити Вивчення предмету «Актуальні питання державно-церковних відносин» сприятиме опануванню процесуальних правничих дисциплін, а також поглибленню знань використовувати одержанні знання для подальшого вдосконалення та оптимізації взаємовідносин між державою та різноманітними релігійними організаціями.

3. Мета і завдання освітнього компонента

Мета вибіркового освітнього компонента - формування у студентів четвертого курсу юридичного факультету цілісних уявлень про правове регулювання державно-релігійних відносин з тим, щоб використати одержані знання в практичній діяльності.

Завдання вибіркового освітнього компонента. Проблема оптимізації державно-церковних відносин в Україні належить до пріоритетів як у діяльності органів державної влади, так і церковних організацій та суспільства. Відомо, що релігійні конфлікти є одними із найгостріших і тривалих. На жаль, українська міжцерковна реальність є такою, що відносини насамперед у середовищі традиційної і найвпливовішої конфесії – православної – відзначаються напругою, яка нерідко провокує прихильників тієї чи іншої церковної організації на відкрите протистояння і конфлікти.

Саме тому виникає нагальна потреба науково-правового аналізу як характеру та змісту державно-церковної політики, так і механізмів її реалізації. Адже базування політики у сфері державно-церковних відносин на

наукових засадах дає змогу запобігати конфліктним ситуаціям, формувати у громадян нашої держави почуття національної єдності і гідності, що вкрай важливо на сучасному етапі, коли в результаті російської агресії наша країна переживає складні часи.

Виходячи із констатації зазначеного факту, виникає необхідність об'єктивного аналізу не лише міжцерковної ситуації, що склалася на сьогодні, а й ретельного дослідження державно-церковних відносин засобами юриспруденції.

4. Результати навчання (Компетентності)

У разі успішного завершення курсу студент зможе реалізовувати такі компетентності:

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні компетентності:

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України.

5. Структура освітнього компонента

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Консульт.	Форма контролю/бали
Змістовий модуль 1. Історичний аспект державно-церковних відносин.						
Тема 1. Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин.	10	2		8		ДС, ДБ, Р
Тема 2. Державно-церковні відносини від княжої доби до часів української революції	18	2	2	12	4	

Тема 3. Розвиток державно-церковних відносин від часів української революції до здобуття незалежності	18	2	2	12		/
						12
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	46	6	4	32	4	
Контрольна робота 1						30
Змістовий модуль 2. Державно-церковні відносини в незалежній Україні.						
Тема 4. . Правовий аспект регулювання державно-церковних відносин після здобуття незалежності.		4	2	16		ДС, ДБ, Р
Тема 5. Міжконфесійні відносини в Україні після здобуття незалежності.		2	2	14	4	/
Тема 6. Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі.	34	4	4	22		18
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>		10	8	52	4	
Контрольна робота 2						30
ІНДЗ						10
<i>Разом</i>	120	16	12	84	8	100

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Консульт.	Форма контролю/бали
Змістовий модуль 1. Історичний аспект державно-церковних відносин.						
Тема 1. Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин.	10	2		8		
Тема 2. Державно-церковні відносини від княжої доби до часів української революції	18	2	2	12	6	ДС, ДБ, Р
Тема 3. Розвиток державно-церковних відносин від часів української революції до здобуття незалежності	18	2	2	12		

<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	46	6	4	32	6	
Контрольна робота 1						30
Змістовий модуль 2. Державно-церковні відносини в незалежній Україні.						
Тема 4. . Правовий аспект регулювання державно-церковних відносин після здобуття незалежності.		2	2	14	8	ДС, ДБ, Р / 18
Тема 5. Міжконфесійні відносини в Україні після здобуття незалежності.		2	2	14		
Тема 6. Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі.	34	2	4	22		
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>		6	8	50	8	
Контрольна робота 2						30
ІНДЗ						10
<i>Разом</i>	120	12	12	82	14	100

6. Завдання для самостійного опрацювання

Денна форма навчання

№	Тема	Кількість годин
1.	Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин. 1. Право людини на свободу світогляду і віросповідання та створення релігійних організацій. 2. Види релігійних організацій та основи їх правового статусу.	8
2.	Державно-церковні відносини від княжої доби до часів української революції 1. Прийняття християнства Володимиром та формування державно-церковних відносин. 2. Регулювання відносин між державою та церквою у княжу добу. 3. Державно-церковна концепція Петра Могили. 4. Становище церкви в Україні у козацьку добу. 5. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. 6. Синодальний період розвитку державно-церковних відносин.	16
3.	Державно-церковні відносини в часи української революції. 1. Державно-церковні відносини в добу Центральної Ради. 2. Відносини між державою та церквою в період гетьманату П. Скоропадського. 3. Державно-церковні відносини в часи Директорії.	10

4.	Становище церкви в радянську добу . 1. Радянська модель церковно-державних відносин. 2. Утворення та розвиток Української Автокефальної Православної Церкви. 3. Греко-католицька церква на Україні у ХХ ст. 4. Українська церква в роки Другої світової війни. 5. Становище української церкви у повоєнний період. 6. Основи державної політики щодо релігії і церкви в роки перебудови.	12
5.	Правовий аспект регулювання державно-церковних після здобуття незалежності 1. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій. 2. Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації. 3. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах.	14
6.	Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі 1. Демократичні та антидемократичні тенденції в державно-церковних відносинах. 2. Характеристика проектів «Концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій». 3. Повернення автокефалії Українській церкві. 4. ПЦУ та УПЦ (МП) 5. Українська церква у період російської війни.	24
	Разом	84

Заочна форма навчання

№	Тема	Кількість годин
1.	Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин. 1. Право людини на свободу світогляду і віросповідання та створення релігійних організацій. 2. Види релігійних організацій та основи їх правового статусу.	8
2.	Державно-церковні відносини від княжої доби до часів української революції 1. Прийняття християнства Володимиром та формування державно-церковних відносин. 2. Регулювання відносин між державою та церквою у княжу добу. 3. Державно-церковна концепція Петра Могили. 4. Становище церкви в Україні у козацьку добу. 5. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. 6. Синодальний період розвитку державно-церковних відносин.	14
3.	Державно-церковні відносини в часи української революції. 1. Державно-церковні відносини в добу Центральної Ради. 2. Відносини між державою та церквою в період гетьманату П. Скоропадського. 3. Державно-церковні відносини в часи Директорії.	10

4.	Становище церкви в радянську добу . 1. Радянська модель церковно-державних відносин. 2. Українська церква в роки Другої світової війни. 3. Становище української церкви у повоєнний період. 4. Основи державної політики щодо релігії і церкви в роки перебудови.	12
5.	Правовий аспект регулювання державно-церковних після здобуття незалежності 1. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій. 2. Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації. 3. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах.	14
6.	Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі 1. Демократичні та антидемократичні тенденції в державно-церковних відносинах. 2. Характеристика проектів «Концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій». 3. Повернення автокефалії Українській церкві. 4. ПЦУ та УПЦ (МП) 5. Українська церква у період російської війни.	24
	Разом	82

Орієнтовний перелік тем індивідуальних науково-дослідних завдань

Теми подаються на самостійний вибір студентів. Кожна тема може бути обрана одним студентом.

1. Становлення та розвиток державно-церковних відносин у період княжої доби
2. Державно-церковні відносини в Україні у козацьку добу
3. Взаємовідносини між державою та церквою у XVIII-XIX ст.
4. Становище української церкви за радянської доби.
5. Правовий аспект регулювання державно-церковних відносин в Україні у 1917-1939рр.
6. Правове регулювання церковно-державних відносин в Україні у 90-х роках ХХ ст.
7. Шляхи вдосконалення державно-церковних відносин в Україні на сучасному етапі.
8. Специфіка релігієзнавчого та правового аналізу державно-церковних відносин.
9. Історіографія вітчизняних досліджень сфери державно-церковних відносин.
10. Українська Греко-Католицька Церква та її стосунки з державою.

11. Релігійна ситуація на Волині: проблеми та перспективи.
12. Сучасне православ'я в Україні: проблеми та перспективи розвитку.
13. Правове регулювання церковно-державних відносин (міжнародний досвід).
14. Правове забезпечення свободи совісті в Україні.
15. Моделі державно-церковних відносин та їх характеристика.
16. Здобуття автокефалії українською церквою.

Форма звітності: друкований реферат обсягом 10-15 сторінок.
Строки виконання: – до 1 листопада

IV. Політика оцінювання

Оцінювання роботи студента

Шкала оцінювання роботи студента на семінарських заняттях:

0-0,4 – незадовільно - питання висвітлені недостатньо, не використано юридичної термінології, окремі тези потребують уточнення, доопрацювання.

0,5-1 – задовільно - питання висвітлені поверхнево, використана частково юридична термінологія, зроблені висновки, які потребують деякого уточнення;

1,1-2,5 – добре – питання висвітлені частково, відповідь охоплює основні аспекти, використана певна кількість термінів, класифікації, зроблені окремі висновки;

2,6-3 – відмінно - питання висвітлені повністю, використана необхідна кількість термінів, класифікації, зроблені конкретні висновки;

Підсумкова оцінка поточного контролю за результатами кожного змістового модуля виводиться шляхом додавання оцінки за семінарські заняття по темах, що входять до даного модуля.

Шкала оцінювання контрольних робіт:

0-9 – незадовільно - питання висвітлені недостатньо, не використано юридичної термінології, окремі тези потребують уточнення, доопрацювання.

10-17 – задовільно - питання висвітлені поверхнево, використана частково юридична термінологія, зроблені висновки, які потребують деякого уточнення;

18-24 – добре – питання висвітлені частково, відповідь охоплює основні аспекти, використана певна кількість термінів, класифікації, зроблені окремі висновки;

25-30 – відмінно - питання висвітлені повністю, використана необхідна кількість термінів, класифікації, зроблені конкретні висновки.

Критерії оцінювання ІНДЗ:

8-10 балів – проблема висвітлена повністю, використана значна кількість наукової літератури, зроблені конкретні висновки;

5-7 балів - проблема висвітлена частково, використано дослідження різних науковців з даного питання, зроблені висновки, які потребують деякого уточнення;

до 5 балів - проблема висвітлена недостатньо, не використано дослідження різних науковців з даного питання, зроблені висновки нечіткі і потребують уточнення, доопрацювання.

За домовленістю між студентом і викладачем написання ІНДЗ може бути замінене на написання доповіді на конференцію чи наукової статті. Тема доповіді чи тема наукової статті погоджується викладачем. Підготовлена та обов'язково опублікована доповідь чи наукова стаття оцінюється відповідно до критеріїв оцінювання ІНДЗ.

Політика щодо академічної доброчесності

Вивчаючи курс «Актуальні питання державно-церковних відносин в Україні», студент погоджується виконувати етичні принципи та визначені законом правила, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності студентом передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Політика щодо дедлайнів та перекладання

Пропущені без поважних причин семінарські заняття перекладаються усно шляхом відповіді на всі питання семінарського заняття. Семінарське заняття вважається пропущеним без поважних причин, якщо немає документального підтвердження поважної причини відсутності (довідка, повістка тощо). За результатами перездачі виставляється оцінка відповідно до шкали оцінювання роботи студента на семінарських заняттях.

Пропущені з поважних причин семінарські заняття перекладаються шляхом підготовки конспекта по темі семінарського заняття з відповідями на всі питання семінарського заняття. За результатами перездачі виставляється

оцінка відповідно до шкали оцінювання роботи студента на семінарських заняттях.

Пропуски на семінарських заняттях та негативні оцінки можуть бути прездані до початку семінарських занять по наступному модулю або до початку заліково-екзаменаційної сесії, якщо модуль останній в семестрі.

ІНДЗ здаються відповідно до встановленої дати, після якої роботи не приймаються і не перевіряються.

Перездача заліку відбувається відповідно до розкладу заліково-екзаменаційної сесії.

V. Підсумковий контроль

Залік викладач виставляє за результатами поточної роботи за умови, що здобувач освіти виконав ті види навчальної роботи, які визначено даним си́лабусом. Мінімальна позитивна кількість балів – 60.

У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів).

У випадку, якщо здобувач освіти набрав менше ніж 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості шляхом усної відповіді на питання, винесені на залік. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів під час ліквідації академічної заборгованості з заліку – 100.

Повторне складання заліку з освітнього компонента допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан (директор) факультету (інституту).

Залік відбувається в період заліково-екзаменаційної сесії, передбаченої навчальним планом, згідно із затвердженим графіком освітнього процесу і розкладом.

Перелік питань на залік

1. Загальні засади формування та розвитку державно-церковних відносин.
2. Право людини на свободу світогляду і віросповідання та створення релігійних організацій.
3. Види релігійних організацій та основи їх правового статусу.
4. Державно-церковні відносини від княжої доби до часів української революції
5. Прийняття християнства Володимиром та формування державно-церковних відносин.
6. Регулювання відносин між державою та церквою у княжу добу.
7. Державно-церковна концепція Петра Могили.
8. Становище церкви в Україні у козацьку добу.
9. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату.
10. Синодальний період розвитку державно-церковних відносин.
11. Державно-церковні відносини в часи української революції.
12. Державно-церковні відносини в добу Центральної Ради.
13. Відносини між державою та церквою в період гетьманату П. Скоропадського.

14. Державно-церковні відносини в часи Директорії.
15. Становище церкви в радянську добу .
16. Радянська модель церковно-державних відносин.
17. Утворення та розвиток Української Автокефальної Православної Церкви.
18. Греко-католицька церква на Україні у ХХ ст.
19. Українська церква в роки Другої світової війни.
20. Становище української церкви у повоєнний період.
21. Основи державної політики щодо релігії і церкви в роки перебудови.
22. Правовий аспект регулювання державно-церковних після здобуття незалежності
23. Принципи взаємовідносин держави і релігійних організацій.
24. Державний контроль за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації.
25. Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах.
26. Оптимізація державно-церковних відносин на сучасному етапі
27. Демократичні та антидемократичні тенденції в державно-церковних відносинах.
28. Характеристика проектів «Концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій».
29. Повернення автокефалії Українській церкві.
30. Українська церква у період російсько-української війни.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка балів	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перекладання)

БАЛИ ЗАРАХУВАННЯ ФОРМАЛЬНОЇ, НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Види студентської наукової та практичної активності	Кількість балів
Публікація наукової статті в періодичному виданні студентських наукових праць	30
Виступ на Міжнародній, Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з публікацією тез доповіді	10
Участь у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських олімпіад	до 20
Участь у II етапі Всеукраїнського конкурсу наукових робіт	до 20
Участь у правопросвітніх заходах організованих громадськими організаціями в межах національних та міжнародних грантів.	до 10
Проходження курсів, тренінгів, воркшопів та інших видів неформальної освіти в межах тематики освітнього компонента	до 10

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996.
2. Закон Української РСР від 23 квітня 1991 р. № 987. XII. "Про свободу совісті та релігійні організації" // Відомості Верховної Ради України.
3. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань // Резолюція 35/55 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1981 року.
4. Декларация о содействии диалогу и взаимопониманию между религиями и цивилизациями, принятая на Всемирной конференции, которая состоялась 26–28 октября 2007 года в Охриде, Республика Македония // Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства. Науковий щорічник. Київ : Світ знань, 2007.

Література:

1. Андрусишин Б.І. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР): Навч. посібник. К.: Либідь, 1997. - 176 с.
2. Бабій М. Правові аспекти місіонерської діяльності в Україні // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії: Науковий щорічник. За заг. ред. д.філос.н. А.Колодного і к.філос.н. В.Єленського. К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 1999. С.111 – 115.
3. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку // Людина і світ. 2003. - № 12. С.36 – 39.
4. Бондаренко В.Д. та ін. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. Бондаренко В.Д., Єленський В.Є., Журавський В.С. - К.: Лотос, 1996. - 37 с.
5. Дудар Н.П., Филипович Л.О. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). К.: Наук. думка, 2000. – 132 с.

6. Заява ВРЦіРО про геноцид Українського народу, вчинений російськими військами на Київщині <https://vrciro.org.ua/ua/statements/ucscro-statement-on-genocide-of-ukrainian-people-committed-by-russian-troops>
7. Здіорук С. Церковно-державні відносини як об'єкт дослідження і як навчальна дисципліна //Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні: Матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 28-30 верес. 1994 р. К.: Укр. Правн. Фундація. Вид-во “Право”, 1996 . С.111 - 119. .
1. Єленський, В. Держава та релігійні інституції в Україні до і після Помаранчевої революції: політичний дискурс // Релігійна свобода. Взаємини держави і релігійних організацій: правові та політичні аспекти. Науковий щорічник. Київ, 2006.
8. Єленський В. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід // Релігійна свобода і права ... Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура. Релігійна свобода і права людини. Правничі аспекти Львів, 2001 281 с.
9. Єленський В. Є. Релігія після комунізму (Україна в центрально-східноєвропейському контексті). К.: Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, 2002. 420 с.
10. Єленський В. Проблеми входження Церков і релігійних організацій України у світовий діалог конфесій, цивілізацій і культур // Релігія – Світ – Україна. Книга друга. Міжконфесійні відносини поліконфесійної України. К.: УАР, 2011. С.128-138.
11. Право і релігія (збірник матеріалів та нормативно-правових актів) / Під ред. В.В. Костицького. Івано-Франківськ: ЛІК, 2000. 116 с.
12. Кутузов Б. П. Таємна місія патріарха Нікона. М.: Алгоритм, 2007.-528 с.
13. Мельничук О.П. Теоретико-правовий аналіз діяльності релігійних організацій в демократичній державі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 206 с
14. Саган О. Особливості розвитку державно-конфесійних відносин в сучасній Україні // Релігійна свобода: Релігія в постмодерному суспільстві: соціально-політичні, правові та конфесійні аспекти. Науковий щорічник. Ред. А. Колодного, О. Сагана, Л. Филипович, М. Бабія. К, 2008. С. 47-53.
15. Стан релігійної свободи і рівня толерантності в регіонах України (за результатами опитування // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.risu.org.ua/freedom/resources/library/tolerance04/>.
16. Федчишин С.А. Релігійна нейтральність як принцип державної служби в Україні. Jurnalul Juridic National: teorie si practica. 2020. № 1(41). С. 66–71.

